

Shaxsning o'z-o'zini tarbiyalash fenomeni haqida

Одамова Ўғилжон Кенжаевна

Urganch Davlat Unversiteti katta ўқитувчиси

ogiljon-odamova@gmail.com

Tel:+99894 230 2875

Xorazm viloyati Xiva shahar

**2-son o'rta umumiy ta'lim maktabining
amaliyotchi psixologi**

Masharipova Shohida Ro'zmetboyevna

Annotatsiya: Mazkur maqola yosh avlodni tarbiyalash va o'qitish uchun mas'ul bo'lgan davlat muassasalari faoliyatini takomillashtirish muammosi dolzarbligi, o'z-o'zini tarbiyalash fenomeni insonning rivojlanishi va shakllanishi bilan bog'liq ko'plab fanlarni tadqiq qilishda keng namoyon bo'lganligi, "O'z-o'zini tarbiyalash" tushunchasida pedagogika insonning ichki ma'naviy dunyosini, uning mustaqil ravishda rivojlanish qobiliyatini tavsiflaydi. Tarbiya jarayonida o'spirinni o'z-o'zini tarbiyalashga undash zarur. O'z-o'zini tarbiyalash shaxsiyat rivojlanishining ma'lum bir darajasini, uning o'zini anglashini, o'z harakatlarini boshqa odamlarning harakatlari bilan ongli ravishda taqqoslash bilan birga uni tahlil qilish qobiliyatini nazarda tutadi degan fikrlarni ilmiy jihatdan ochib beradi.

Kalit so'zlar: fenomen, davlat, qobiliyat, o'z-o'zini, o'spirin, jarayon, tarbiya, inson, rivojlanish, shakllanish, hissiyot, pedagogika, psixologik xususiyat, vosita.

About the phenomenon of self-education of an individual.

Annotation: this article describes the relevance of the problem of improving the activities of state institutions responsible for educating and educating the younger generation, the phenomenon of self-education is widely manifested in the research of many disciplines related to the development and formation of a person, pedagogy in the concept of "self-education" characterizes the inner spiritual world

of a person, his ability to In the process of upbringing, it is necessary to encourage a teenager to self-education. Self-education scientifically reveals the opinion that it implies a certain level of personality development, its self-awareness, the ability to analyze one's own actions, while consciously comparing them with the actions of other people.

Keywords: phenomenon, State, ability, self, teenager, process, upbringing, human, development, formation, emotion, pedagogy, psychological feature, tool.

О феномене самообразования личности.

Аннотация: данная статья посвящена актуальности проблемы совершенствования деятельности государственных учреждений, отвечающих за воспитание и обучение подрастающего поколения, широкому проявлению феномена самовоспитания в исследованиях многих дисциплин, связанных с развитием и становлением человека, в понятии "самовоспитание" педагогика характеризует внутренний духовный мир человека, его способность к самостоятельному развитию. В процессе воспитания необходимо побуждать подростка к самообразованию. Научно раскрываются представления о том, что самообразование подразумевает определенный уровень развития личности, ее самосознания, умение анализировать свои действия, сознательно сравнивая их с действиями других людей.

Ключевые слова: явление, состояние, способность, я, подросток, процесс, воспитание, человек, развитие, формирование, эмоция, педагогика, психологическая характеристика, моторика.

Huquqiy davlat va demokratik jamiyat taraqqiyoti sharoitida zamonaviy shaxsga qo'yiladigan talablarni kuchaytirishning ob'ektiv ehtiyoji vujudga keldi, bu ijtimoiy faol, mustaqil, ijodiy shaxsga bo'lgan talabni ko'rsatdi. Shu munosabat

bilan, yosh avlodni tarbiyalash va o'qitish uchun mas'ul bo'lgan davlat muassasalari faoliyatini takomillashtirish muammosi dolzarb bo'lib qolmoqda. aynan ular yangi shaxsni shakllantirish uchun eng maqbul shart-sharoitlarni yaratish imkoniyatiga ega.

O'z-o'zini tarbiyalash fenomeni insonning rivojlanishi va shakllanishi bilan bog'liq ko'plab fanlarni tadqiq qilishda keng namoyon bo'ladi. Ular orasida umumiy, maktab va ijtimoiy pedagogika (V.I.Andreev, N.F.Kapterev, A.G. Kovalev, A.I.Kochetov, P.F.Lesgaft, A.V.Mudrik, A.S.Novoselova, K.D. Ushinskiy); umumiy, rivojlanish va ijtimoiy psixologiya (A.Ya.Aret, L.S. Vigotskiy, I.S.Kon, V.G.Maralov, L.I.Ruvinskiy, N.P.Chesnokov); sotsiologiya (N.Smelzer); valeologiya (A.A.Dubrovskiy, V.V.Kolbanov, S.V.Popov); jismoniy tarbiya va sport psixologiyasi va nazariyasi (A.I.Babakov, E.P.Ilyin, A.Ts.Puni, M.I.Stankin); gigiena (S.N.Popov, D.A.Farber) [2].

Shaxsni shakllantirishda o'z-o'zini takomillashtirishning ahamiyati ko'plab zamonaviy pedagogik va psixologik fan rahbarlari tomonidan tan olingan. A.G.Kovalevning tadqiqotlarida o'zini-o'zi boshqarish va o'zini takomillashtirish boshqa olimlarning asarlarida bolalarni tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalashning o'zaro bog'liqligi, o'z-o'zini tarbiyalash jarayonini tashkil etish usuli ko'rib chiqilgan. P.M.Yakobson asarlarida hissiyotlarni o'z-o'zini tarbiyalash muammosi, hissiyotlar sohasidagi o'zini-o'zi boshqarishning psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. "O'z-o'zini tarbiyalash" tushunchasida pedagogika insonning ichki ma'naviy dunyosini, uning mustaqil ravishda rivojlanish qobiliyatini tavsiflaydi. Tashqi omillar - tarbiya - bu faqat shartlar, ularni uyg'otish, ularni amalda qo'llash vositalaridir. Shuning uchun faylasuflar, o'qituvchilar, psixologlar aynan uning qalbida uning rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchlari yotadi deb ta'kidlaydilar. Tarbiya jarayonida o'spirinni o'z-o'zini tarbiyalashga undash zarur. O'z-o'zini tarbiyalash shaxsiyat rivojlanishining ma'lum bir darajasini, uning o'zini anglashini, o'z harakatlarini boshqa odamlarning harakatlari bilan ongli ravishda taqqoslash

bilan birga uni tahlil qilish qobiliyatini nazarda tutadi. Shaxsning potentsial imkoniyatlariga munosabati, o'zini-o'zi qadrlashning to'g'riligi, kamchiliklarini ko'rish qobiliyati insonning yetukligini tavsiflaydi va o'z-o'zini tarbiyalashni tashkil etish uchun zarur shartdir. O'z-o'zini tarbiyalash - bu sub'ektning o'zini shaxs sifatida iloji boricha ro'yobga chiqarishga qaratilgan, uning shaxsiyatini aniq qabul qilingan maqsadlar, ideallar, shaxsiy ma'nolarga muvofiq ravishda o'zgartirishga qaratilgan ongli faoliyati.

O'z-o'zini tarbiyalash inson tomonidan shakllangan maqsadlar, harakatlar dasturi, dasturning bajarilishini nazorat qilish, olingan natijalarni baholash va o'z-o'zini tuzatish asosida qurilgan o'zini-o'zi boshqarish jarayonida amalga oshiriladi. O'z-o'zini tarbiyalash usullari— o'z-o'zini tarbiyalash maqsadiga erishish yo'llari, shaxs tomonidan qo'yilgan o'z-o'zini tarbiyalash vazifalarini hal qilish. O'z-o'zini tarbiyalash usullari o'z-o'zini tarbiyalash faoliyatini amalga oshirish mantig'iga mos keladigan ketma-ketlikda taqdim etiladi [4].

Maktab o'quvchilarining o'z-o'zini tarbiyalash xususiyatlari

Yangi tug'ilgan chaqaloq tug'ilganda, biz aytamiz: "Erkak tug'ildi", ya'ni. biz uning biologik tug'ilishi haqida gapiramiz. Ammo biologik rivojlanishning keyingi jarayoni o'zlarining kelib chiqishi bilan insonning biologik tabiati bilan bog'liq bo'lmagan bunday fazilatlarni va xususiyatlarni egallash bilan chambarchas birlashadi (masalan: mahorat, odat, xulq-atvorni va boshqalarni o'zlashtirish). Nomlangan xususiyatlar va fazilatlar insonning ijtimoiy rivojlanishini tavsiflashi mumkin. Shunday qilib, "shaxs" umumiy tushunchasi torroq va aniqroq tushunchani "shaxsiyat" ni o'z ichiga oladi. Biz shaxsiyatni quyidagi xususiyatlarga ko'ra baholaymiz:

1. Muayyan shakllangan ijtimoiy fazilatlar. Masalan: mas'uliyat, qadr-qimmat, individuallik, ijtimoiy faollik, qarashlar va e'tiqodlarning qat'iyligi.

2. Shaxsiyat o'ziga xos xulq-atvori va faoliyatini boshqarish imkoniyatini beradigan ruhiy rivojlanishning shunday darajasi bilan tavsiflanadi. O'zingizning harakatlaringiz haqida o'ylash va ular uchun javobgar bo'lish qobiliyati shaxsning muhim va asosiy belgisidir. A.I. Kochetov "Maktab o'quvchilarining o'z-o'zini tarbiyalashini tashkil etish" kitobida har qanday rivojlanayotgan hodisa singari shaxsiyat ham ziddiyatli, uning ichki dunyosidagi to'qnashuvlar, to'qnashuvlar, tanazzul va taraqqiyotning kuchayishi muqarrar. Shaxsiyat tushunchasi uning harakatlantiruvchi kuchlarini ajratmasdan imkonsizdir [3]. Olimlarning fikri bir xil: qarama-qarshiliklar shaxsning o'z-o'zini tarbiyalashida harakatlantiruvchi kuchdir.

SABR-TOQATLILIKNI BAHOLASH UCHUN SO'ROVNOMA (o'spirinlar bilan o'tkazildi)

Metodika E.P. Ilin va E.K. Feshenko tomonidan ishlab chiqilgan va sabr-toqatlilikni o'z-o'zini tashxis qilish uchun tavsiya qilinadi.

Yo'riqnoma:

Metodika bilan ishlash uchun (natijalarni qayd qilish uchun) Sizga toza qog'oz varag'i va ruchka (qalam) kerak bo'ladi. Qog'oz varag'ida 1 dan 18 gacha savollar nomerini qo'yib chiqing. Javob bering, siz keltirilgan tasdiqlarga rozimisiz. Agarda rozi bo'lsangiz, unda varaqdagi savol nomeri yoniga «+» belgisini, agarda rozi bo'lmasangiz, unda «-» belgisini qo'ying.

So'rovnomaning matni

1. Men kelajakdagi maqsadimni oldindan rejalashtiraman va uni bajarishga tayyorlanayapman.
2. Murakkab maqsadlarni amalga oshirishga intilaman.
3. Amalga oshirishi qiyin maqsadlar xohishlarimni susaytiradi.
4. Har qanday muvaffaqiyatsizliklarda ham maqsadga erishishimga ishonaman.

5. Bugungi kun bilan yashash yaxshi bo'lganligi bois uzoq maqsadlar qo'yishni xohlamayman.

6. Men bir necha bor o'zimni takomillashtirish bilan shug'ullanishga harakat qildim, ammo bundan hech nima chiqmadi.

7. Muvaffaqiyatsizliklar meni yo'limdan chiqaradi va men nimalardir ahamiyatli narsalarga erishishdan voz kechaman.

8. Muhim masalalarni amalga oshirishda qat'iyatli bo'lib qolaman.

9. YUqtqazishlar meni ikki barobar kuch bilan harakat qilishga undaydi.

10. Ishni qanchalik rejalashtirmay, uni amalga oshira olmayman.

11. Qiyinchiliklar tufayli bajaradigan ishimni oxiriga etkaza olmayman.

12. Menga tez-tez ishni oxirigacha etkazish qiyin bo'ladi, agarda bunga haftalar va oylar kerak bo'lsa.

13. YAqinlarim meni vazmin odam deb biladilar.

14. Qiyinchiliklarga qaramasdan erishgan natijalarimdan huzurlanaman.

15. Qiziqishim yo'qolishi tufayli boshlagan ishimni oxirigacha etkaza olmayman.

16. Alohida maqsadlar qo'yishdan qo'rqaman.

17. To'siqlarga duch kelsam qat'iyatli bo'lib qolaman.

18. Dangasalik va muvaffaqiyatsizliklar tufayli ko'zlangan maqsaddan voz kechaman.

Natijalarni qayta ishlash va muvofiqlashtirish

1,2,4,8,9,13,14,16,17 - savollarga «ha» javobi va 3,5,6,7,10,11,12, 15, 18-savollarga «yo'q» javobi berilganda 1 balldan qo'yiladi.

Ballarning umumiy yig'indisi hisoblab chiqiladi.

Agarda siz qo'yidagicha ballar olsangiz:

- **6 ballgacha**- Sabr-toqatlilikpastligi tufaylisiz tez-tez noqulay axvolga tushib qolasiz. Buni to'g'rilash oson. Agarda siz davomli ravishda o'z oldingizga aniq maqsadlar qo'ysangiz va unga erishishga kuch topsangiz, unda muvaffaqiyatlar uzoqda emas.

- **7-11 ballgacha**- Sizda sabr-toqatlilik o'rtacha. Hammadan oldin siz shuni esda saqlashingiz kerakki suv ham toshni emiradi.

- **12 ball va undan yuqori**- Sizda yuqori sabr-toqatlilik. Siz sabr-toqatli odamsiz. Lekin, esda saqlangki, jonga tegish sabr-toqatlilikdan kelib chikadi.

Xulosa, O'quvchining o'spirinlik davrida o'z-o'zini anglash darajasining oshishi, aynan shu paytda uning yangi ijtimoiy mavqega o'tishi sodir bo'lganligi bilan bog'liq. Bolalik holatidan o'spirinlar o'spirinlik holatiga o'tadilar va bu jarayon tafakkur, dunyoqarash va o'zlarining "men" ini his qilishidagi ba'zi o'zgarishlar bilan bog'liq. O'spirinlarda o'z-o'zini anglash darajasining oshishi bilan o'z-o'zini takomillashtirish va o'z-o'zini tarbiyalashga ehtiyoj paydo bo'ladi va o'qituvchi bu ehtiyojni har tomonlama rag'batlantirishi va rivojlanishi kerak. Ushbu tajribada ko'rinadiki ayollarga nisbatan erkaklarda iroda kuchi yaxshi rivojlangan. Shu bilan birga ayollarni irodasi past deya olmaymiz chunki iroda kuchi har bir shaxsning individual xususiyatlaridan biri bo'lib har kimda har xil bo'ladi. Irodasi kuchli ayollar va irodasi kuchsiz erkaklar ham mavjud. Buni biz ilmiy metodikalar va biron bir shaxsning faoliyatini kuzatish orqali bilishimiz mumkin.

Xulosa qilib biz "O'z-o'zini tarbiyalash" tushunchasi nimani anglatadi, degan savolga biz quyidagi javoblarni oldik: o'z-o'zini tarbiyalash, yangi narsani o'rganish, o'z-o'zini rivojlantirish uchun o'z ustida ishlash, yangi fazilatlarni tarbiyalash, iroda kuchini rivojlantirish. Irodani shakllantirish birinchi navbatda ota-onaga bog'liq. Bolada ongli intizomni shakllantirish tarbiyaning muhim shartlaridan biridir. Shaxs kamoloti- shaxsning jismoniy ruhiy va ma'naviy xususiyatlarida

miqdor o'zgarishlaridan sifat o'zgarishlariga dialektik o'tish bilan tavsiflanadigan murakkab , uzoq davom etadigan ziddiyatli jarayon. Shaxs kamoloti psixologiya va pedagogika fanlarining umumilmiy kategoriyasi bo'lib , psixologiya – shaxs ruhiy kamolotining qonunlarini izohlab bersa , pedagogika – komil inson va barkamol avlodni shakllantirish maqsadlarini ko'zlab ko'plab nazariyalar yaratadi .

Fodalanilgan adabiyotlar

1. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullaeva, M.X.Xolnazarova "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya". Toshkent- 2018.
2. Z.T.Nishanova, G.K.Alimova. Psixologik xizmat. Psixokorreksiya. Darslik. Toshkent-2019. 435 b
3. Akmeologik lug'at / Ed. tahrir. A.A. Derkach. - M.: RAGS. 2004 yil. - 161 p.
4. Artyuxova I.S. O'smirlar bilan tarbiyaviy ishlar: darslar, o'yinlar, testlar. - Moskva: 2005 yil 1 sentyabr. - 207 p
5. O'zingizni qanday yaratishingiz mumkin / Ed. V.P.Zinchenko - M., 1991 yil.
6. Kirillov V.K., Alekseev B.L., Maskevich K.V. Shaxsning o'zini o'zi takomillashtirishning ijtimoiy-psixologik muammolari Cheboksari, 1994. - 268 p.
7. Zamonaviy jamiyatda o'quvchilarni tarbiyalash kontseptsiyasi / Ed. V.A.Karakovskiy, L.I.Novikova va boshqalar - M., 1991.
8. Kotova I.B., Shiyonov E.N. Ijtimoiylashuv va ta'lim. - Rostov-na-Donu, 1997. - 143 p.
9. A.I.Koshetov Shaxs o'zini o'zi tarbiyalaydi. - Minsk., 1983 yil.
10. A.I.Koshetov Maktab o'quvchilarining o'z-o'zini tarbiyalashini tashkil etish. Minsk, 1990 yil.
11. Psixologiya. Lug'at / Ed. A.V. Petrovskiy, M.G. Yaroshevskiy. - 2-nashr, qayta ko'rib chiqilgan va to'ldirilgan - M.: Politizdat, 1990 y.
12. Maralov V.G. O'z-o'zini bilish va o'zini rivojlantirish asoslari: O'quv qo'llanma. qadash uchun qo'llanma. Chorshanba ped. o'rganish. muassasalar. - M.: "Akademiya" nashriyot markazi, 2002. - 256 b.